
A M A D E U V I A N A

**LA PERSIANA ÉS VERDA: IDEES DE
CORRECCIÓ I ESTILS
INTEL·LECTUALS***

I. Al seu assaig sobre les idees de correcció en el llenguatge, Jespersen (1925:126) recordava la sentència d'Horaci, *si uolet usus*, a manera de resum de la seua reflexió multidireccional. Horaci la va fer servir en un context més precís i una mica diferent del de Jespersen. Apareix a l'*Ars poetica*, en el capítol sobre la renovació del llenguatge (versos 46-72), acompanyada de metàfores naturals i hidràuliques. El fragment comença amb una crida a la prudència davant la innovació: *Sigues modest, a més, i sigues caute a sembrar mots novells:/ (...) I si mai fos precís/ revelar el misteri recòndit de les coses amb mots nous de trinca (...) pots prendre una llicència ben discreta*. Esmenta la pràctica dels escriptors, incloent-se ell mateix, per desembocar en la necessitat emergent de crear coses noves. Ací és quan apareix la primera metàfora: *Tal com els boscatges muden de fulles al pas dels anys,/ quan les velles han caigut, així mateix uns mots moren de vellesa,/ i uns altres mots, tot just nascuts, floreixen i prenen força com jovençans*. El tema principal d'ací fins al final serà la ciclicitat. La necessitat de la creació troba el seu contrapunt en l'ocurrència de la mort. *Tant se val/ que en un recolze de la costa—obra reial—el mar/ guardi l'armada del buf dels aquilons (...) o que/ esmenat, vagi per una millor ruta el torrent que arrabassava messes*. És possible intervenir en el curs natural, convertir els golfs en ports abrigats o corregir el rumb dels rius. Però això ocorre sobre el fons imperturbable de l'ocàs i la desintegració, convé saber-ho: *Ens devem a la mort, nosaltres i les nostres coses (...)/ Les obres dels homes*

* Aquest article resitua i desenvolupa les idees bàsiques que vaig presentar al seminari d'*Història de les idees sobre la correcció*, el novembre de 1996 a la Universitat de Lleida, dins del Postgrau de *Correcció de textos*. L'atenció i l'interès dels estudiants presents col·laborà prou al curs de la meua exposició. Agraïxo als editors d'aquesta revista l'oportunitat de tornar-m'hi a posar.

s'esvairan; quant menys subsistiran els mots en llur honor i gràcia vivent! Aquest és el context clàssic sobre el qual es construeix l'empresa humana: per a Horaci, com per a tants autors de la seua època, la mort és una categoria que omple de sentit la resta; és contra la mort necessària que l'escriptor gosa pensar en algun llegat. És contra la desaparició necessària de mots que es pot plantejar algun artifici, sabent que aquella sempre guanya. En aquest context, Horaci introdueix un argument nou, potser l'argument més nou de tot el fragment, el de la recuperació del passat: *Molts [mots] en renaixeran* [«renascentur»] *que ja caigueren; i en cauran/molts que ara estan en honor i vigoria, si l'ús ho vol, / car l'ús és l'àrbitre del parlar, el dret i la norma.* És possible intervenir també sobre el passat, fer renàixer mots extingits –com cal ser conscient que els més actuals desapareixeran. Ací la ciclicitat inicial cobra una altra força –una força creativa especial. És ací on s'esmenta l'ús (*si l'ús ho vol*), com a poderós antídote de la ciclicitat rutinària de la natura, un ús relacionat amb la justícia (*arbitrium est et ius*), típicament humana. No es tracta, doncs, de l'ús com a categoria descriptiva i neutra, sinó com a intervenció conscient davant el paradigma estès de la mort, de la desaparició de les coses humanes.

Crec que això és una manera correcta de parlar dels estils –de les possibilitats i la interpretació dels estils, que seria el tema d'aquest article. Pensar els estils en termes d'intervenció social i pensar en la manera com aquests són reconsiderats en cada context històric sembla més oportú que veure'ls simplement com a variació lliure de les coses –o alternativament, sotmesos a la ciclicitat estricta. Douglas (1970a, 1970b) va construir en el context de l'antropologia l'embrió del que podria ser una discussió sobre el valor social dels estils. A Douglas (1996) trobem ja l'argument desenvolupat. El seu tema és també la correcció i la incorrecció, especialment la manera en què trobem correctes certs estils –adequats– i escandalosament fora de lloc altres. Douglas (1996) se centra en l'art i en la porcel·lana xinesa, però també en el discurs dels metges, en la decoració de les cases i en l'actitud cap al comerç i el consum. El seu argument pot ser perfectament extensible a la paraula ordinària i als pressupòsits dels escriptors. W. Labov va observar com les variacions fonològiques i morfològiques responien a correlacions socials i a preferències sovint no raonades. L'actitud que prenem cap al consumidor intempestiu de les festes o cap la compra supèrflua com a activitat simbòlica respon a constriccions de la mateixa mena. Trobem exagerada la despesa supèrflua si considerem el consum com una activitat realista d'acord amb les necessitats. Disfrutem d'un barret original si funciona sobre el cap d'algú allunyat dels condicionants de la rutina. Les nostres preferències estilístiques no són simplement el resultat del caprici, sinó d'un lent procés educatiu d'acord amb la manera com hem après a mirar –d'acord a les nostres reaccions davant l'empaperat de l'habitació de quan érem petits (Douglas 1996: 50).

Tornant al llenguatge, aprenem la correcció i la incorrecció de la mateixa manera que aprenem que cal portar la forquilla o la cullera a la boca, però no el ganivet. Milroy & Milroy (1985) insisteixen en aquest caràcter après sobre un fons de variació generalitzada. Assenyalen molt coherentment l'antic principi que recorda que les incorreccions continuaran existint més enllà de la insistència dels gramàtics; que al costat de les regles construïdes el curs de les coses durà irregularitats; no tant perquè aquest curs dugui implícita la degeneració i la desintegració (que no és aquesta l'opinió de Milroy & Milroy), com perquè la tasca de la consciència i el control lingüístics tendeix a establir patrons i paràmetres amb els quals mesurar els esdeveniments. El sentit ambigu d'*authority*, entre l'autoria personal i l'autorització social, entre la creació i la constricció, il·lumina els dos costats de la seua recerca, la correcció i la variació contrastades. El treball de Milroy & Milroy encoratja per un igual al transgressor de les normes i al gramàtic fidel. Tots dos són exposats a la persistència de la idea de correcció (a través d'èpoques i de sistemes diferents) i al vaivé de la variació ininterrompuda. Les erres que avui ensenyem a no llegir, com les hacs que respectem simbòlicament, eren ahir (o en un altre lloc) objecte d'un patró de lectura sistemàtic. L'allargament correcte a Birmingham és una diftongació particular a Belfast. La manera de Belfast no és la manera de Birmingham, l'historiador i el sociolinguista ho saben. Però ningú es lliura d'una manera de mirar els fets, d'un criteri al qual atènyer-se, o sobre el qual variar. Crec que val la pena fixar-se en el fonament pragmàtic (= de l'ús) d'aquesta dialèctica. He dit que no es tracta d'una oscil·lació *per se*, de ciclicitat simple. Les variables en joc són les que paga la pena que examinem. Qui s'aparta de les rutines de la be alta i la ve baixa està expressant significat, exactament com el que renuncia a la mètrica fixada. Qui prova escrupolosament de no barrejar idiomes segueix una pauta de consum força estricta.

Podem anar una mica més lluny d'Horaci. Una de les conclusions ací és que les regles són sistemàticament contextuais. Que la erra que ensenyem a llegir a Vinaròs és la mateixa que ensenyem a no llegir Ulldecona, i si cap parlant se l'hauria trobat en la parla corrent, a partir del (mateix) fet de trobar-se-la escrita tots dos, el de Vinaròs i el d'Ulldecona, les possibilitats que aparegui en la parla correcta de l'un o de l'altre són diametralment oposades. Que si els ajuntaments de Vinaròs i d'Ulldecona organitzen actes o editen prospectes de forma conjunta les possibilitats que aquesta i altres regles de correcció s'alteren comencen a ser grans. El que val per a Vinaròs i Ulldecona val per a Gandia i Xàtiva. Les regles contextuais ens obliguen a fer comparacions creuades, explicacions mòbils.

El tractament del tema per part de Jespersen (1925:101-156) encerta en el to i en les variables. Una de les qüestions interessants del seu plantejament relativista és que contagia precarietat. La primera vegada que el llegim sorprèn la varietat de criteris que fa entrar en l'avaluació de la correcció i la incorrecció, i el pes just que concedeix a

cadascun d'ells. Ens assalta la prevenció contra un plantejament tan mòbil, però crec que la seua anàlisi era un bon punt de partida; el seu relativisme extrem, un bon antídote contra la variació natural. En la seua explicació, cada grup social té la seua raó, la manera en què el grup està organitzat és important, la mobilitat geogràfica és un factor, el valor que donen a les lectures un altre, la pressió de la utilitat un tercer, la necessitat de comptar amb la lògica un altre encara. La inseguretat que crea el seu plantejament prové, efectivament, del fet que els criteris de correcció s'estableixen a partir de diferents patrons. Jespersen no proposava solucions ni pretenia organitzar els criteris. Estava d'acord a considerar el valor de cada criteri per separat, a tenir en compte els moments històrics en què la importància de les lectures i la literatura, per exemple, predominava sobre la resta, o alternativament, els moments en què el *plain speech* era invocat com a norma igualitària. Aleshores:

Què és, doncs, el llenguatge? Una enutjosa compulsió per als més intel·ligents, un bastó on es poden recolzar els mediocres o, amb més veritat, per a cada un de nosaltres, ara una cosa, ara l'altra. (Jespersen 1925:147)

Situat en aquest punt, va veure també que aquella diversitat de patrons tenia a veure amb les preferències estilístiques –amb la diversitat estilística inherent a la producció lingüística:

Quan ens posem a jutjar si un estil és bo o no, ¿podem i devem parar atenció als dos aspectes de la fórmula de Tegnér: «Allò que, expressat més fàcilment, és entès més fàcilment»? Sembla clar que en aquest camp només ens cal parar atenció en el receptor. L'estil és igualment bo, tant si, per part del qui parla o escriu, s'aconsegueix amb grans dificultats i dolors de part, amb molts intents vacil·lants i correccions, com si li surt dels llavis o de la ploma amb una facilitat esbalaïdora. Això és vàlid no solament per al que s'entén correntment per bon estil, tria de les paraules, combinació de les paraules, etc., tal com apareixen manuscrites o impreses, sinó també per al que podríem anomenar estil oral, la forma en què es produeixen les paraules oralment. (Jespersen 1925:149)

De manera que el seu plantejament relativista conduïa cap a una estilística integrada a la producció social, cap a l'enfocament dels estils en termes de modes de pensament i d'expressió. El tema no és nou; és vell, però caldria esbrinar si, a partir d'aquest relativisme, es deixa traduir en categories adients al que sabem ara.

II. Les idees sobre el que és correcte i el que és incorrecte apareixen juntes. Si seguim Milroy & Milroy (1985), els diferents paràmetres de correcció fan sorgir tant diferents espècies de *custodes linguae* com diferents nivells d'incorrecció. En rigor, no sabem que aquest o aquell altre tret morfològic o aquella manera de llegir o d'escriure és bona o no si no coneixem la norma de la qual aquests trets o aquestes maneres es

desvien. La impugnació general que qualsevol normativa fa del seu passat més directe, abans de l'aparició de les normes de correcció, és part de la retòrica obligada per a la seua implantació, i una estricta tergiversació històrica. La qüestió interessant (i segurament, inquietant) és que cada grup social estableix les seues classificacions amb les quals separa el que és correcte del que no. El caos lingüístic amb què descrivim una situació «prenormativa», des del nostre punt de vista, és segurament una situació de multiclassificació des de l'altre, amb criteris més o menys latents operant sobre aquestes classificacions múltiples. El nostre vocabulari és implacable amb les altres classificacions, impermeable a la seua combinació de criteris, atent com està a la defensa de les pròpies fronteres.

Com comenta molt bé Douglas (1970a: 56-61), les classificacions creen anomalies –els elements que no quadren en la classificació– i els grups socials han d'haver-se-les amb el tractament de les anomalies. La part interessant d'aquesta qüestió és que no totes les anomalies es tracten igual, ni sempre igual, ni per part de tothom igual. Les irregularitats creades per un sistema de classificacions són de menes molt diferents: unes es poden ignorar tranquil·lament, perquè no atempten contra el sistema de classificacions establert; unes altres es poden celebrar, en tant que excepcions singulars, i poden ser destacades; unes altres produeixen ambigüitat, i poden ser, alternativament, per això mateix excloses de la circulació o apreciades per la seua riquesa; unes altres, finalment, és possible que siguin mitigades o reconduïdes cap a la regularitat, o si no, simplement eliminades tan aviat com sigui possible. Les anomalies situen la nostra posició davant les classificacions. La tolerància a la disparitat i la diversitat és un dels límits del problema. Podem acceptar grafies sinònimes per a les mateixes paraules si no han de competir entre si o no es carreguen de valors simbòlics. Podem emprar la seua sinonímia de forma productiva en la creació o en l'ensenyament. Dues classificacions deixen de ser incompatibles quan reorganitzen les ambigüitats i les irregularitats respectives.

La correcció lingüística ha d'haver-se-les amb formes de dissensió. Podran ser organitzades i conscients del pes de la diferència, o simplement formes d'execució distant, o exercicis esporàdics de dispersió. Ací hem de contemplar també el flux normal dels esdeveniments, que durà a ressaltar les dissimilituds. Hem de contemplar, igualment, la generació i la difusió d'errors del sistema, que duu a acceptar coses que la lògica rebutja: cap classificació és completament lògica. Les menes de dissensió diuen alguna cosa dels estils socials, dels modes de pensament i d'organització. Inversament, la manera com la societat educada tracta les irregularitats i les ambigüitats expressa els seus modes de pensament.

Crec que és ací on no convé distingir entre idees de correcció i preferències estilístiques. La noció clàssica de puresa –en relació al llenguatge, i naturalment, en relació a les normes socials– reuneix tots dos aspectes. Parlem d'estils purs que

evoquen la senzillesa i la pobresa originals, en els mateixos termes en què ens referim a parles més pures d'acord amb el lloc d'origen i altres coses. Les parles són pures segons un determinat sistema de classificacions. Els estils originals són pobres si seguim un determinat sistema de classificació dels recursos. En general, la «pobresa» és una metàfora acceptable i prou estesa, rigorosament ambivalent. Les preferències estilístiques impliquen criteris de correcció d'alguna mena. El que tolerem com a propi d'aquell estil pot ser molt intolerable –molt poc gramatical– en un altre. La mateixa paraula pot amagar dos sentits, un de propi i un d'impropi; correlativament, l'eufemisme retòric expressa la voluntat de canviar el sentit. L'argument d'aquest article és que les preferències estilístiques i les idees de correcció tenen a veure amb modes de pensament i organització socials, modes relativament consistents interconnectats de diverses maneres.

Acceptem això amb una relativa facilitat quan considerem els estils «històrics», el barroc, el romànic, el gòtic, o quan emprem els mots com a qualificatius individuals, i diem que algú és «romàntic», «realista», o «barroc». Ací no hi ha problema per relacionar els estils amb les activitats. L'ornamentació equival a la festa, l'arc punxegut correspon a les noves pretensions. La qüestió seria continuar i relacionar la pobresa en el vestuari amb l'aïllament social; o els sofàs ètnics amb la vida ambulat. Crec que tenim indicacions suficients per dreçar un mapa igualment interessant dels estils lingüístics –quan preferim el *plain speech*, quan optem per accentuar l'efectisme– o la valoració de les mateixes varietats –quan podem barrejar impunement, quan respectem atentament les fronteres. Ni tan sols al diccionari trobem els mots aïlladament. Formen part d'una llarga cadena, d'una sèrie infinita que els relaciona amb el passat i en condiciona l'ús. Això val tant pels que hi són com pels que no hi són, i tant per les formes com pels significats. Cada mot pot entrar o sortir d'aquesta sèrie en una època determinada, com assenyalava Horaci. Crec que la perspectiva relativista és un guany. No veig per quin motiu els correctors encara avui haurien de protegir-se de l'exterior amb arguments sobre el perill. Podrien igualment justificar la seua feina d'acord amb el que saben dels altres. En tant que institució han de construir també les seues explicacions.

Els diferents patrons que va examinar Jespersen es podrien relacionar per veure si hi ha coses incompatibles entre si. El grau de mobilitat geogràfica o social pot fer variar l'escala de valors. La pressió de la utilitat i la valoració de les lectures i la literatura poden mantenir relacions complexes, no simplement d'oposició. El grau d'organització del grup i la seua actitud cap a les jerarquies compta, sense dubte, en la manera com qualifiquen el que és correcte i el que és incorrecte. Un grup social acostumat a riure's dels que se situen als esglaons més alts produirà indiferència cap a les normes estrictes. Un grup social organitzat i respectuós de la jerarquia tendirà a desconfiar del que ocorre a l'altra banda de les seues fronteres. Un grup social altament dispers, amb poca consciència lectora i amb poca necessitat de recórrer a la lògica manifestarà preferèn-

cies estilístiques distants d'un grup petit i concentrat, altament influït per les lectures i allunyat de la pressió de la utilitat.

A propòsit de tot això, m'agradaria recordar els antics arguments de Dante (1307) sobre el vulgar davant el llatí, perquè eren els arguments d'un creador, no els d'un gramàtic i ni tan sols els d'un historiador. Dante destacava l'artificiositat com un defecte. El seu plet contra l'adequació del llatí no era per la poca rellevància de les lectures o per la seua inconsistència formal o lògica. Era perquè creia que el creador havia de crear també amb l'idioma. Un motllo formal només servia per expressar coses formals. La utilitat o la variació lingüística eren coses que havien de subordinar-se a l'organització mental del creador. Fins i tot quan va haver d'avaluar varietats allunyades de la seua, com el sard, recorregué a la imitació de la gramàtica com a burla (Dante 1307: 44). «Seguir el motllo» és el que fan les mones. El seu argument sobre la importància de la creació sembla directament invers a l'argument modern d'Orwell (1958) sobre la corrupció del vernacle modern. Dante alimentava la creació *al marge de patrons* –del patró de les regles apreses, del llatí– just com Orwell denunciava la corrupció *a partir dels patrons* –les regles cultes, la política. Quan el vernacle es contamina de l'artifici i l'ampul·lositat contamina igualment les idees. El patró –l'artifici– és impur perquè nega les relacions bilaterals i fresques entre les idees i la manera d'expressar-les, entre la creació i el pensament. Orwell anava un pas més lluny que Dante en la crítica al paper de l'artifici, amb els seus arguments sobre la corrupció, i alhora un pas més enrera recordant la importància d'ajustar el que pensem i el que direm. Però cap dels dos contemplà la corrupció com a producte de l'analfabetisme i la incúria, davant el model de prestigi i continuïtat que representava la llengua escrita. Aquest és un altre capítol, lligat a modes de pensament diferents i a altres pràctiques, a una altra perspectiva sobre l'antic problema que plantejava Horaci. És ací on els estils intel·lectuals es tornen part activa en l'avaluació de les nostres pràctiques lingüístiques.

El pas enrera d'Orwell ens duu fins a Ciceró, el primer que va argumentar en llatí sobre la necessitat d'aprendre de la pròpia pràctica. Al *De oratore* trobem repetida insistentment la idea de seguir les regles però no deixar-se atrapar per elles. Ciceró escrivia abans de Dante, però havia de construir en llatí un discurs sobre la dignitat de la llengua i els motius pels quals valia la pena aprendre-la i estudiar-la. La seua tesi fonamental, la de la «naturalitat», no es comprèn si no és en termes de contrapès i autocorrecció. Les idees han de pujar fins que trobin una manera de ser expressades i l'expressió ha de baixar a cercar les idees si és que se'n tenen. Això implica aprendre de les regles i també de la pròpia pràctica. Limitar la volada excessiva i alhora pouar en la *inventio*. Ací el vernacle havia d'ésser la base de l'edifici i la correcció part del necessari procés d'elaboració estilística. Ací precisament l'escriptura podia servir d'orientació, seguint la inspiració analògica d'una bella metàfora marina:

L'estilet és el millor i més excel·lent factor i mestre del ben dir, i no a tort; car si el discurs improvisat i fortuït és fàcilment vençut per la meditació i la reflexió, aquesta serà

de debò superada per l'escriptura assídua i diligent. (...) Però qui de l'avés d'escriure passa a la dicció, aporta aquest avantatge, que àdhuc si parla d'improvís, amb tot, el que diu apareix ésser semblant a cosa escrita; i encara, si alguna vegada, tot parlant, aporta qualsevol tros escrit, quan se'n decantarà, el discurs restant seguirà pla igual. Talment com, en marxa un navili, quan els remers s'aturen, conserva la nau tanmateix el seu moviment i el seu curs, tot i suspesa l'embranchida i el cop dels remes, així en l'oració seguida, quan cessa l'escrit, l'oració restant manté, amb tot, igual anadura, moguda per l'analogia i força de la part escrita. (Ciceró 55aC:42)

Aquestes frases ens diuen alguna cosa sobre la posició del naturalisme ciceronià davant la variació estilística, la necessitat de comptar amb l'artifici i alhora desempallegar-se'n. No és la posició d'un historiador com Varró que argumenta sobre la necessitat de preservar els significats davant la precipitació dels temps i la confusió. Ací la correcció no lluita contra la corrupció sinó que és part de la construcció dels significats. Uns quants segles més tard, Locke desenvoluparia fins al final aquesta mateixa idea, incloent-hi l'argument de la corrupció i la confusió, en la magnífica cloenda del seu capítol sobre els mots (Locke 1690: 469-519), tot advertint de la necessitat de lluitar contra errors lingüístics de diverses menes, de l'obligació de combatre la imperfecció, l'obscuritat i l'abús dels mots, controlant la semàntica, aclarint les idees, restringint el vocabulari. Sabia que l'error era produït pel pensament mateix i que les maneres d'evitar-lo conduïen a l'agilitat de les idees.

Seria possible triangular o quadrangular aquestes posicions situant-les en el que pretenen respectivament i en el que blasmen. Aquestes posicions i variacions d'aquestes posicions omplirien el mapa de les idees de correcció en tant que modes de pensament. Dirien també alguna cosa de les seues opcions estilístiques, del seu rebuig a l'ornament, o del seu gust pel bon humor i la metàfora cuidada. Podrien modificar o enriquir d'alguna manera perspectives apuntades en més d'una ocasió (Viana 1986; cf. també Lamuela 1987:91). El que és realment recurrent són les correlacions: el fet que el decurs generacional comporti l'apel·lació a arguments sobre la renovació i la lluita contra l'artifici. És aquesta mena d'ironia històrica la que ens hauria de fer veure que cada context és singular, que cada generació ha de construir la seua pròpia combinació de patrons, ha de renovar el seu pacte lingüístic i establir a través d'obres concretes els estils que aprecia.

III. El tracte que donem a la dissidència és tan important com l'opinió que ens pugui merèixer l'acadèmia. En el nostre context immediat hem viscut episodis interessants d'alteracions normatives que comportaven la revisió de la irregularitat i una relativa supervivència de la dissidència. Aquests episodis han estat estudiats molt desigualment i segurament mereixen una revisió i una avaluació historiogràfica. Un dels episodis moderns de més relleu és segurament la gestació i l'aprovació de les *Normes Ortogràfiques* en el curs de la feina de fixació lingüística duta a terme per l'Institut d'Estudis Catalans, estudiat a Segarra (1985: 297-338).

Segarra tracta amb molt més detall la situació anterior a l'elaboració de la normativa de l'Institut que les peripècies de la seua aplicació i la dissidència que es mantingué. En qualsevol cas, el seu tractament dels dos segles immediatament anteriors sembla massa coherent amb la perspectiva de la reforma ortogràfica, massa d'acord amb les pràctiques que s'obririen pas després. La qualificació (de l'època) del català prenortatiu d'«arcaic i dialectal» és un eufemisme per «caigut en desuetud i dividit», una qualificació de cobertura que enfosqueix les pràctiques literàries d'aleshores i el recurs a diferents aspectes de la tradició. Amaga la relació crucial entre oralitat i escriptura, ja que no només cada gramàtic sinó cada escriptor havia d'enfrontar-se a la lectura (i la declamació!), i a algun grau d'ajustament amb la llengua parlada. Referir-se només a l'ortografia és descomptar que la pràctica escrita implica alguna relació amb l'oralitat, i en determinades ocasions també a la inversa. La qüestió interessant seria avaluar les pràctiques anteriors a la reforma en els termes de la seua pròpia tradició, a partir del grau d'allunyament que tolerava respecte del vernacle, a partir de la relativa importància que concedia a una capitalitat cultural i partir del seu respecte per les formes antigues, les que mantenia el propi ús escrit.

Crec que aquesta feina magnífica és el que desenvolupa Rossich (1995), a propòsit del cas de les as i les es. A partir del seu treball podem fer-nos una idea del que és una avaluació historiogràfica en els termes que cada institució de correcció demana (cf. precisament la impecable anàlisi crítica de Nicolàs (1998)). En la història de la discussió de les as i les es hi ha diverses etapes en el reconeixement del problema, on els arguments sobre el que és pràctic o necessari, el que és purament ornamental, el que és significatiu o el que és simplement tradicional, apareixen amb freqüència. Ací cal tornar a relacionar els criteris de Jespersen amb les atribucions estilístiques. En la història de la discussió es produeixen enemistats declarades, atacs virulents i també literatura humorística (cf. Pinyol & Bassó 1997). Aquesta part passional, emotiva i burlesca de la història no es produiria si no hi hagués relació entre les idees de correcció i els estils intel·lectuals. Les as i les es són molt poca cosa –una mica més, per al tipògraf o per al lingüista professional. El que hi ha darrere és la relació amb l'objecte escrit, l'autonomia o la dependència de l'escriptor, la immersió en la tradició a través de la lectura, i en graus diferents, la coherència de les pràctiques, la importància de les ciutats (i l'organització social) i l'oralitat en públic.

Des d'ací entenem també el descobriment de la «vocal neutra» com a construcció explicativa per salvar les distàncies. La fonologia, com la resta de ciències, també és un descobriment d'algú, subjecte a les necessitats. En comptes d'atribuir ignorància als predecessors, l'argument de Rossich relativitza el coneixement modern –i li dona el context adequat. Durant els primers anys del segle vint sobreviuen en la consciència dels usuaris del català hàbits de prosòdia d'acord amb les pràctiques tradicionals. Era possible trobar també anomia i una relativa indiferència, en algun grau (Casals 1992). Al costat d'això s'aniria obrint camí la dignificació oral del vernacle de Barcelona, un

tema difícil de plantejar només quinze anys abans, i quan arribem ací estem parlant ja d'institucions socials, i no simplement de variació gramatical o estilística. Si la parla de Lleida o de València intervenien en la discussió no era pel prestigi respectiu de l'oralitat a les dues ciutats, sinó per argumentar en favor de les solucions. La qüestió que sovint passa desapercebuda és que en uns pocs anys —els anys de transició— la gent que sabia de lletra va haver d'ajustar els seus coneixements a les innovacions: la preposició *amb*, l'eliminació de la forma plena de l'article masculí, *lo-los*, els subjuntius en *-i*; substituir les rutines antigues per les rareses modernes, conformar els nous hàbits prosòdics.

Crec que la feina d'estudiar amb detall els avatars textuais d'aquests canvis encara està per fer. El període que s'obre després de la Reforma fins als anys trenta és especialment ric en edicions i modernitzacions de diverses menes. Textos que abans havien sortit d'una manera després només es podran trobar amb el perfil lingüístic modern, només uns quants anys després. Aquest procés d'adaptació és extraordinàriament silenciós —i involucra l'adaptació de les institucions socials, de formes que encara no coneixem bé. Per contrast, sentim algun soroll dels «indisciplinats» (Segarra 1985: 350). La seua veu ens donaria la mida, la categoria i els sentiments de la dissidència. No es tractava de gent sense importància. Entre ells hi havia alguns bons escriptors, el primer traductor d'Erasme i Vives, el millor editor (fins ahir mateix) de Verdager, o el millor estudiós (fins avui mateix) de la sintaxi medieval catalana —a banda de l'autor del diccionari més complet del conjunt de la llengua. El problema és que la seua trajectòria a penes és dibuixada en l'estudi de Segarra. Tanmateix ells són part substancial del pensament que estudiem. Els motius de fons per mantenir les dissidències, la seua adaptació relativa (en algun cas), les seues pràctiques literàries i les seues fidelitats intel·lectuals, tot això fóra part de l'anàlisi, la història d'aquesta tradició paral·lela i sense sort —sense continuïtat. Sense sort també historiogràfica, perquè pesa sobre ells el silenci i el nostre vocabulari implacable.

Oller o Yxart serien reeditats en el futur d'acord amb les noves maneres. Els canvis esdevindrien canvis imperceptibles, gairebé només objecte de curiositat d'un estudiós atent a la conservació de les rutines tradicionals. Llibres cabdals durant els anys trenta serien llegits a la manera moderna, i el criteri de les edicions aniria convertint-se en habitual. ¿Fins quan es mantingué aquesta dissidència, d'acord amb les raons que l'alimentava? Com que estem parlant d'uns quants anys, és perfectament possible interrogar-se pel que devia pensar la mateixa gent quinze o vint anys després. Una novel·la àcida del fill de Narcís Oller, Joaquim Oller i Rabassa, ens en proporciona una pista interessant. A *Quan mataven pels carrers* (1930: 80-85) apareix un sopar d'una antiga colla d'amics que aprofita l'ocasió per recordar temps anteriors. La política, les trajectòries socials de cadascú, sorgeixen en la conversa. Uns tenen noms passats de moda, altres són anomenats pel malnom, altres simplement pel cognom. La conversa s'escalfa parlant dels castellans i de la capacitat dels polítics catalans per estar «al nivell

de la situació». Amfòs torna d'una estada a Amèrica, Serradell treballa a la Mancomunitat. Després de les presentacions, ha aparegut el tema de la llengua:

- Com que ets un buròcrata de la Mancomunitat! -li tirà en cara Claudi.
- Que estàs en contra la Mancomunitat, tu? -demanà Trunyó, a Claudi. El preguntat respongué:
- Segons i com! Jo no accepto, per exemple, aquestes normes ortogràfiques que només serveixen per a fer més difícil d'escriure el català. Tampoc no estic d'acord amb aquest planter de savis que està creant la Mancomunitat.
- Pou somreia, i de sobte, irrompent en la conversa, a crits, digué:
- I el lèxic! L'altre dia llegia uns versos de no sé qui -un d'aquests savis- i em semblaven escrits en llenguatge d'esmolet, mig català, mig francès.
- Tothom rigué l'acudit de l'Elefant.
- Els havien servit la sopa. En prendre les primeres cullerades, Comes digué:
- Doncs, jo em crec saber d'escriure bastant bé les normes: tot és qüestió de fixar-s'hi.
- Jo també -afirmà Trunyó.
- Com jo! -féu Serradell. (Oller 1930: 82)

El lector culte sap que la conversa al·ludeix també al que seria una confrontació sobre l'estil dels noucentistes. Ací, com esperaríem, la discussió estilística arrossega la valoració sobre la correcció i la incorrecció. Però ningú està discutint exactament sobre problemes gramaticals. És inútil separar l'ortografia de la resta de coses. Com és inútil separar les flors de l'empaperat de l'habitació d'una certa percepció de la decoració. La discussió arrossega també la rauxa dels participants i és capaç de despertar l'humor i provocar rialles. La implicació emocional, com hem dit, és la prova que hi ha en joc estils apresos, un procés educatiu d'aprendre a mirar. Com esperaríem també, trobem en acció els arguments habituals, el rebuig de l'artifici, la valoració de l'espontaneïtat i el vernacle, i en aquest cas, també una certa prevenció davant la innovació. En aquest diàleg es manifesta alhora la perplexitat davant les noves normes (un senyal inequívoc ací de simpatia amb una pràctica anterior) i una relativa dificultat per adaptar-s'hi (el senyal invers del procés de difusió en marxa). Els tres participants finals, per contrast, destaquen la necessitat i els bons resultats de posar-se a estudiar.

No faig d'historiador. El que m'interessa ací, a través d'aquesta discussió i dels episodis que he esmentat, és la manera com es manifesten els estils intel·lectuals, les correlacions entre preferències, posicions i idees de correcció. És fàcil reconèixer la implicació d'idees literàries en la discussió. Però és una mica més difícil advertir com les nostres preferències estilístiques, la nostra disposició a aprendre, o el nostre gust per la diferència, s'entrellacen amb qui som, amb el que hem fet i el que fem. Malgrat tot, és aquest punt el que desperta la nostra ira o el nostre disgust, no les institucions abstractes. Els estils que no comprenem també arrosseguen les nostres emocions, sovint més escandalosament que els que comprenem. Amb les nostres preferències sobre el que ens agrada i el que no, recorrem l'escala dels estils intel·lectuals.

IV. Hi ha una diferència, per tant, entre enfocar les idees literàries, o estilístiques, en abstracte, i enfocar-les a partir de la gent que les defensa o les blasma, a partir del

conjunt social. En abstracte, l'artifici és una mena de convenció neutra; en concret, és part de la història d'algú que va començar fresc amb alguna cosa i que ara potser la troba repetitiva i rutinària, una pura carcassa formal. Una ambigüitat en abstracte és un significant que es pot acompanyar de dos significats. Una ambigüitat en concret pot ser una confusió impertinent, un desconcert momentani o la base d'un acudit divertit. El que diem de l'ambigüitat val també per a la rectitud.

La confrontació sobre l'estil dels noucentistes emprava aquests termes i termes semblants. Pla i Sagarra van participar activament en les discussions. Però podríem referir-nos també a Eugeni d'Ors, perquè ací la teoria va prendre una precisió especial. Ors tenia també una idea sobre com valorar el passat. L'antic esquema de l'edat d'or encara s'havia de mostrar eficient. Per un costat es valorava el passat com a font d'estil i correcció, per un altre calia establir categories uniformes per protegir la puresa. En aquesta circumstància es necessiten moltes regles i molt ordre (i en l'estil d'Ors, una escriptura particular plena de majúscules; Viana 1996: 82[322]). El parlar modern serà peresós i empobrit (Ors 1950: 1246-1247). Necessitem un «bon tirà» que presenti els models originals incontaminats (Ors 1982: 192). L'estilística invoca la puresa, la rectitud d'uns models i necessita desenvolupar un programa coherent, que eviti les anomalies i acabi amb les irregularitats.

Evidentment, no tothom necessita moltes regles. Hi ha qui prefereix tindre'n poques, o cap. Durant la segona part del segle vint, Fuster és un exemple d'intel·lectual que pot mantenir-se lluny de la pressió de les regles i els programes. Més que preocupar-se per la coherència d'un programa, Fuster contempla el creixement de la seua obra com el problema coherent fonamental. La il·lació vindrà de la continuïtat. Aquesta actitud inverteix l'esquema de l'edat d'or i mira cap al futur. La situació actual no es descriurà com el resultat empobrit d'un passat exemplar, sinó com la base incerta d'un futur en moviment. Per tant, ací massa regles farien nosa. La llengua compta en la mesura que comptin els seus usuaris, l'estil serà el que cadascú s'empesqui en la seua situació. El seu relativisme és un punt de partida, fins i tot per a ell un punt de partida estilístic (Viana 1987), correlatiu de la ironia.

Pla i Fuster no veien la necessitat d'estipular excessives normes, però per raons lleugerament diferents. El segon perquè creia en els projectes adaptables, el primer perquè defensava la naturalitat. Ja hem dit més amunt que aquest terme amaga diverses coses. Pla no pensava en una creativitat excepcional, en la fugida sistemàtica de clixés i classificacions. Però en la seua particular lluita contra l'artifici arguïa sobre la necessitat de reduir l'anomalia al mínim, d'esmoreir l'ambigüitat. Fuster, com a bon relativista, no negava l'existència de l'artifici, el reconeixia i se'n servia, entre cometes, en la mesura que li convenia. Tots dos, a diferència d'Ors, valoraven el pes del col·loquial com a base de l'edifici, com a element constitutiu del sentit comú que volien defensar i practicar. Per a ells el vernacle era l'origen de les categories, d'acord amb l'antic disegni, i amb la necessitat implícita de renovar-lo en cada circumstància

històrica. Però Fuster sabia maniobrar amb l'ambigüitat –que fa evident l'artifici–, i Pla la denigrava com a part del seu programa. Per determinar les seues concepcions, necessitem situar dins de correlacions més àmplies el que feien i el que deien.

Acudirem a un altre sopar per obtenir més pistes sobre les implicacions emotives i els estils intel·lectuals. El rerafons és també el de la querella sobre l'estil dels noucentistes, però l'acció ocorre el 1957. El sopar és relatat per J. M. Castellet (1988: 90-93) i involucra especialment Pla i Espriu, entre altres interlocutors presents. Castellet es refereix concretament a un parell de discussions, una sobre la condició humana i l'ànima, entre Espriu i Pla, i una altra entre Pla i altres interlocutors, sobre l'estil dels escriptors. D'aquest sopar i d'aquestes discussions sembla que Espriu deixà una petita sàtira en el poema XVIII de *La pell de brau*, publicat tres anys després. La intervenció de Pla sobre l'estil dels escriptors fou, pel que sabem, extraordinàriament taxativa i concloent. Castellet la reporta així:

Va esmentar Riba com a exemple del que no s'havia de fer en un moment determinat. Vostè creia que el fet d'escriure era perfectament compatible amb «la utilitat general» –aquests van ser els seus mots. Ara: en aquells moments, Riba representava per a tots nosaltres alguna cosa més que la seva poesia: era una actitud moral, un exemple vivent d'honestat i d'exemplaritat. Algú, barrejant els conceptes, es va veure obligat a defensar Riba. La discussió es va generalitzar i, òbviament complicar. En un moment donat, vostè es va aixecar, per cloure el tema amb solemnitat i demostrar que no accedia a gaires matisacions. Va dir: «Ja em perdonaran, senyors. En català, només hi ha una manera d'escriure: subjecte, verb i predicat, estrictament per aquest ordre. Tota la resta són collonades. Per tant, la persiana és verda. Que quedi clar: la persiana és verda. Ho ha sentit tothom? La persiana és verda. Això i només això és català. Se'n recordin: la persiana és verda». No calia insistir-hi més: algú el va estirar per la màniga i el va fer seure. (Castellet 1988: 91)

Notem que la discussió «es complica» pel reconeixement implícit que Riba no era només poesia sinó emocions i exemple. Com vèiem abans a propòsit de la correcció, els participants discuteixen sobre alguna cosa més, tot partint dels estils. Pla se sent mogut a dir el que està bé i el que no, a dictar un ordre específic, antic. Vet ací la frase amb què començo aquest article: *la persiana és verda*. És la frase –o l'estil de frase– que ha donat peu a l'especulació de la filosofia analítica. *The cat is on the mat*. Els investigadors en pragmàtica recordaran que el sentit literal és una pura construcció contextual (Verón 1987: 208-221). El gat no ha estat mai damunt l'estora. Però la temptació hi és, i hi serà: és la temptació de l'estil que invoca les referències pures, les significacions unívokes, la claredat. En altres mots, la possibilitat de determinar el sentit de les frases a partir de la referència. Les coses són més difícils amb *la Maria camina sobre la teulada*, però la construcció és la mateixa. Pla completa el seu argument implicant la gramàtica: això i només això és català, tot un senyal de correcció. La idea és oferir la frase (*Ho ha sentit tothom?*) com a representació de la realitat, invocant principis perceptius difícils de posar en dubte: el color, l'objecte. La qüestió

és si *la persiana és verda* representa la realitat sense més. ¿De la mateixa manera que les línies rectes de l'Escorial representen la perfecció? ¿No són tot això més aviat models mentals que apliquen els seus preconitzadors? ¿No són, com la compra compulsiva i la despesa lliure, demostracions socials que no signifiquen pròpiament fins que no entren dins una trama d'interpretacions? ¿No són, com el mal gust o el bon gust en la decoració, resultats complexos de classificacions, d'història social, i d'exercicis abstractes de perspectiva o de sintaxi?

La persiana és verda invoca tàcitament un tipus de retòrica. Pla utilitzava tota aquesta fraseologia literàriament (Viana & Casals 1986; Casals 1993). Espriu devia escoltar (al seu costat, en aquell sopar) aquelles repeticions, i alguna cosa el dugué a incloure les estrofes següents dins el poema XVIII de *La pell de brau*:

Fer bon cabdell del mal cordill
de les paraules, que senzill!
Maldem estona en l'embolic
de destriar inic de ric,
matís de clepsa, tan subtil,
que molt sovint hi perds el fil. (Espriu 1960: 31-32)

Ací tenim repeticions i envits d'una altra mena: rimes difícils, al·literacions internes, i una desconfiança raonable sobre la substantivitat dels mots. Les emocions denotatives de Pla contrasten amb l'opacitat i la impenetrabilitat que Espriu declara: aquest *matís de clepsa*. Creuant les seues opinions aprenem alguna cosa sobre les implicacions mútues. Espriu, com Fuster, era conscient de la importància de l'artifici. Però a diferència de l'optimisme fusterià sobre l'educació lingüística i el valor del vernacle, Espriu sosté (explícitament, en diversos llocs de la seua poesia) la dificultat de treballar amb un material *per se* imperfecte i embullat. Però el nostre cap no ho fa pas millor. Tampoc se'n surt per classificar les metàfores o per ordenar les sinonímies i les antonímies. És possible que la poesia sigui un llenguatge per comunicar això, perquè d'aquesta doble confusió no es desprén inexpressabilitat. Però aleshores l'escriptor pot perfectament barrejar els estils i confondre els nivells lingüístics. *Clepsa* (per «cap») és un col·loquialisme bastant restringit producte tal vegada de la barreja de «closca» i «capsa»; *inic* és un llatíisme perfecte d'ús literari irregular almenys des d'Ausiàs Marc. L'artifici per a Espriu és la seua desarticulació. En comptes de mantenir les fronteres entre el col·loquial i el literari, l'estil d'Espriu mirarà d'entremesclar-les, de transgredir-les. Si Fuster mostra les confusions per aclarir-les, Espriu sembla conscient que totes les classificacions produiran irregularitats, que una incorrecció relativa sempre ens acompanyarà. No sé si això és o no part de la seua desconfiança essencial cap al material, però almenys sembla que les implicacions hi són. De la seua barreja conscient de registres, de la seua desarticulació, alguna vegada se'n pot desprendre humor, però serà una mena d'humor que respecta el que no entenem. Ací

el llenguatge és un trencaclosques amb alguna possibilitat (remota) de produir significat. Tot això és molt allunyat de l'enunciat denotatiu que Pla reitera carregat d'emoció.

Separar les anomalies o confondre-les. Respectar les classificacions o saber-se'n sortir. Les nostres discussions sobre l'estil empenen substancialment els termes que han anat apareixent en la primera i en la segona secció d'aquest article. Els enunciats denotatius són part d'aquesta història. Com assenyala Verón (1987), són produïts també com a part d'un treball discursiu. Despertem les emocions calculades que atribuïm a les discussions en què hi ha més coses en joc. Existeixen coses com *la persiana és verda*. Si ens interessa una actitud moral, hem de saber també que s'expressa a través d'un conjunt de símbols. No hi ha més remei que passar per aquí.

La recerca d'un sistema d'expressió o d'un altre acompanya també la trama de significats. És això el que dona peu a comparar l'assaig polític, la crítica d'idees, la literatura memorialística o la poesia conceptista des del punt de vista de l'estil i les idees de correcció. Qui vol abandonar uns significats abandona també els gèneres amb què la seua època configura seqüències de continguts. Naturalment, això és vàlid també per al que ocorre dins d'un gènere, per a les variacions que tolera. Alguns poetes queden particularment impressionats quan ensopeguen ací o allà amb un vers completament prosaic. La qüestió és que sempre estem atrapats (per a bé, si això és el món) en un esquema estilístic o en un altre. És impossible mirar els significats des de fora. Les prevencions d'Horaci cap a la innovació tenien a veure amb la seua percepció de la inevitabilitat dels canvis; la seua sentència sobre l'ús, amb la nostra intervenció sobre l'artifici. Les coordenades d'aquesta intervenció són el que he assajat d'apuntar en aquestes pàgines.

V. Hem vist fins a quin punt els arguments sobre la puresa o la simplicitat són recursius. La recerca que suggereixo podria continuar per aquí. Tornarem sempre a la noció de pobresa. Auerbach (1965) estudià l'origen del *sermo humilis* (una variant significativa del *plain speech*) en l'antiguitat cristiana, com una forma d'inversió de categories. Quan Ciceró estipula els seus tres estils, el sublim, l'intermedi i l'inferior, actua com un correcte defensor de les classificacions (Douglas 1970b: 96). Quan sant Agustí recorda (amb alguna intenció moral i amb la voluntat de fer-se entendre en públic) que les coses sublimes es poden expressar en estil humil, reemplaça les categories i crea un espai per a la sintaxi col·loquial, el contrast intètiu i el diàleg en el discurs. El *sermo humilis* és una versió de la pobresa original valorada pel seu contingut i pel que comunica –i una contribució a la renovació i la dignificació del discurs ordinari.

Tot això convida a deixar de banda pressuposicions sobre l'estil tant unidimensionals (en termes d'escala) com anticontextuals (en termes de pràctica individual). La noció de públic, com apuntava Jespersen i va estudiar tan bé Auerbach, és una de les claus. Qui vol ser entès immediatament per la majoria ha d'adaptar el seu missatge a

la màxima audiència. Qui no estigui especialment interessat en un públic massiu pot especular amb alguna llibertat –potser amb massa. Qui vol que les seues idees calin entre els altres ha de preocupar-se per la construcció d'aquest públic. Com hem dit, no es tracta només d'opcions abstractes. La implicació de les emocions és part de les nostres adscripcions, així com la varietat d'emocions que tot això desperta. Hi ha llocs en què no voldríem que ens veiessin ni morts, o llocs on si ens veiessin ens ruboritzaríem (Douglas 1996: 74-75). Si pugem els colors a la cara és perquè som sensibles al que representa la vida social. Posar-se roig és una forma de commoure's. Tant si ocorre perquè veiem com si ocorre perquè som vistos, la vergonya (potser d'una forma més clara que altres emocions) mostra qui som i com el que valorem o menystenim té a veure també amb els que viuen amb nosaltres.

AMADEU VIANA
Universitat de Lleida

REFERÈNCIES BIBLIOGRÀFIQUES

- AUERBACH, E. (1965): *Literary Language and its Public*, Londres, Routledge.
- CASALS, G. (1992): «La llengua de Joan Maragall i la filologia», *Revista de Catalunya* 64, pp. 134-145.
- (1993): «Realisme i retòrica en Josep Pla», *Llengua & Literatura* 5, pp. 269-287.
- CASTELLET, J. M. (1988): *Els escenaris de la memòria*, Barcelona, Edicions 62.
- CICERÓ, M. T. (~55aC): *De oratore/ De l'orador*, Barcelona, 1929, Fundació Bernat Metge.
- DANTE (~1307): *De vulgari eloquentia*, trad. cat. (parcial) dins A. VIANA (ed.), *Aspectes del pensament sociolingüístic europeu*, Barcelona, 1995, Barcanova, pp. 37-45.
- DOUGLAS, M. (1970a): *Purity and Danger: an Analysis of Concepts of Pollution and Taboo*, trad. cast. Madrid, 1973, Siglo XXI.
- (1970b): *Natural Symbols: Explorations in Cosmology*, Harmondsworth, Penguin.
- (1996): *Thought Styles: Critical Essays on Good Taste*, Londres, Sage.
- ESPRIU, S. (1960): *La pell de brau*, Barcelona, 1977, Edicions 62.
- HORACI, Q. (~17aC): «Ars poetica/Art poètica», dins *Sàtires i epístoles*, Barcelona, 1927, Fundació Bernat Metge.
- JESPersen, O. (1925): *La llengua en la humanitat, la nació i l'individu*, Barcelona, 1969, Edicions 62.
- LAMUELA, X. (1987): *Català, occità, friulà: llengües subordinades i planificació lingüística*, Barcelona, Quaderns Crema.

- LOCKE, J. (1690): *Essay concerning Human Understanding*, trad. cast. Fondo de Cultura Económica, 1956.
- MILROY, J. & L. MILROY (1985): *Authority in Language*, Londres, Routledge.
- NICOLÁS, M. (1998): *La història de la llengua catalana: la construcció d'un discurs*, València, Institut Interuniversitari de Filologia Valenciana.
- OLLER I RABASSA, J. (1930): *Quan mataven pels carrers*, Barcelona, 1980, Laia.
- ORS, E. d' (1950): *Obra catalana completa. Glossari (1906-1910)*, Selecta, Barcelona.
- (1982): *Glossari*, Barcelona, Edicions 62.
- ORWELL, G. (1958): «Politics and the English Language», trad. cat. dins A. VIANA (ed.), *Aspectes del pensament sociolingüístic europeu*, Barcelona, 1995, Barcanova, pp. 99-110.
- PINYOL, R. & J. BASSÓ (1997): «La polèmica dels plurals en -es en els Jocs Florals de 1875. Vuit textos satírics anònims i un text inèdit coetani de Verdaguer», *Llengua & Literatura* 8, pp. 401-435.
- ROSSICH, A. (1995): «Una qüestió d'història de la llengua a l'edat moderna: el reconeixement de la vocal neutra», dins P. BALSALOBRE & J. GRATACÓS (eds.), *La llengua catalana al segle XVIII*, Barcelona, Quaderns Crema, pp. 119-200.
- SEGARRA, M. (1985): *Història de l'ortografia catalana*, Barcelona, Empúries.
- VARRÓ, M.T. (~45aC): *De lingua latina / Sobre la llengua latina*, Madrid, 1990, Anthropos.
- VERÓN, E. (1987): *La semiosis social. Fragmentos de una teoría de la discursividad*, Barcelona, Gedisa.
- VIANA, A. (1986): «Normativización», dins *Hizkuntza minorizatuen soziologia*, Sant Sebastià, Tarttalo, pp. 227-334.
- (1987): «Fuster in fabula», *Els Marges*, 38 pp. 33-43.
- (1996): «La batalla dels llibres de Josep Pla», *Serra d'Or*, 436, 79 [319]-82 [322].
- VIANA, A. & G. CASALS (1986): «De retòrica (o com fer combregar amb rodes de molí)», *Faig* 26, pp. 55-60.